

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Γιατί δεν κάνω τέχνη αφήνω την καρδιά μου να φωνάζει.
Γιατί σε λίγες ώρες θα πυκνώσω τη ζωή μου, τη φρίκη και
τη χαρά μου όλη του έρωτα, την ντροπή, την αγωνία και τη
λύτρωση. Γιατί όπως οι πρώτοι χριστιανοί έπεφταν και σπάραζαν
στις πλάκες της εκκλησίας προ να μεταλάβουν, διαλαλώντας
μπροστά σε όλους τα κριματά τους, τέτοια θέλω κι εγώ απόφε
μαζί σας ν' ανανεώσω την ζομολόγηση.

Ο Νίκος Καζαντζάκης

είναι ένας από τους πιο σημαντικούς Έλληνες συγγραφείς και διανοητές του 20ού αιώνα, γνωστός για το πολυεπίπεδο έργο του, που εκτείνεται από τη λογοτεχνία και την ποίηση έως τη φιλοσοφία και το δοκίμιο με συνεχή εμβάθυνση στη φιλοσοφική και υπαρξιακή του ανησυχία, αλλά και στην αστείρευτη αναζητήσή του για το νόημα της ζωής. Ανάμεσα στα λιγότερο γνωστά αλλά σημαντικά του έργα συγκαταλέγεται το *Συμπόσιον*, ένα κείμενο με έντονα στοιχεία φιλοσοφικού διαλόγου, εμπνευσμένο κυρίως από τον Πλάτωνα.

Το *Συμπόσιον* του Καζαντζάκη δεν είναι απλώς ένας φιλοσοφικός διάλογος, αλλά ένα έργο που αντανακλά τον στοχασμό του συγγραφέα του. Πρόκειται για μια συνομιλία μεταξύ σπουδαιών στοχαστών και πνευματικών μορφών, καθώς αναζητούν απαντήσεις στα μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα. Όπως και στο ομώνυμο έργο του Πλάτωνα, το κεντρικό θέμα του διαλόγου είναι ο έρωτας - ο πνευματικός, ο φιλοσοφικός, που οδηγεί τον άνθρωπο στην αυτογνωσία και στη θέωση.

Η συζήτηση εξελίσσεται σε ένα ήρεμο περιβάλλον, όπου οι συμμετέχοντες ανταλλάσσουν απόψεις για την ανθρώπινη φύση,

την ηθική, την πίστη και την ελευθερία. Ο Καζαντζάκης αξιοποιεί τη δομή του διαλόγου για να παρουσιάσει τις διαφορετικές οπτικές πάνω στα ζητήματα αυτά, δίνοντας τον χώρο στον αναγνώστη να αναλογιστεί τις δικές του απαντήσεις.

Το έργο του Καζαντζάκη διαπνέεται από πλήθος φιλοσοφικών επιρροών, που είναι ιδιαίτέρως εμφανείς στο *Συμπόσιον*. Ο Νίτσε, ο Βούδας, ο Χριστός αποτελούν ορισμένες από τις πνευματικές μορφές που επιδρούν στη σκέψη του. Η νιτσειϊκή έννοια της υπέρβασης του ανθρώπου είναι παρούσα, καθώς ο συγγραφέας αναζητά συνεχώς έναν ανώτερο σκοπό ύπαρξης, μακριά από τις υλικές και κοινωνικές δεσμεύσεις.

Επιπλέον, η πλατωνική φιλοσοφία είναι ιδιαίτερα εμφανής τόσο στη μορφή του διαλόγου όσο και στις θεματικές του. Ο Πλάτωνας, μέσω του Σωκράτη, αναζητούσε την αλήθεια μέσα από τον διάλογο, και το ίδιο πράττει και ο Καζαντζάκης, χρησιμοποιώντας τη συζήτηση ως εργαλείο πνευματικής αναζήτησης.

Παράλληλα, ο Καζαντζάκης επηρεάζεται βαθιά από τον βουδισμό, κυρίως όσον αφορά τη θεωρία της αποταγής και της εσωτερικής γαλήνης, στοιχεία που εμφανίζονται συχνά στον διάλογο των χαρακτήρων. Ο συγγραφέας αναζητά έναν τρόπο απελευθέρωσης του ανθρώπου από τους περιορισμούς του, κάτι που συνδέεται τόσο με τη βουδιστική αντίληψη περί φώτισης όσο και με την ασκητική διάθεση που χαρακτηρίζει το έργο.

Ο έρωτας, στο *Συμπόσιον*, παρουσιάζεται ως μία από τις πιο ισχυρές κινητήριες δυνάμεις του ανθρώπου. Δεν είναι μόνο σωματικός ή συναισθηματικός, αλλά και διανοητικός, πνευματικός, ακόμα και θεϊκός. Ο Καζαντζάκης βλέπει τον έρωτα ως μια διαδικασία αναζήτησης και υπέρβασης, μέσω της οποίας ο άνθρωπος μπορεί να πλησιάσει την αλήθεια και να ξεπεράσει τα όρια της θνητότητάς του.

Η ελευθερία, από την άλλη, αποτελεί κεντρικό άξονα της σκέψης του συγγραφέα. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον Καζαντζάκη, πρέπει να απελευθερωθεί από τις αλυσίδες του φόβου, των προκαταλήψεων και των υλικών δεσμεύσεων για να επιτύχει την προσωπική

του ολοκλήρωσης. Στο *Συμπόσιον*, η ελευθερία συνδέεται άμεσα με την αναζήτηση του αληθινού εαυτού και τη διαρκή πνευματική άνοδο.

Όπως και στα υπόλοιπα έργα του Καζαντζάκη, η γλώσσα στο *Συμπόσιον* είναι δυναμική, πλούσια σε εικόνες και συμβολισμούς. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί έναν λόγο που συνδυάζει το φιλοσοφικό βάθος με τη λογοτεχνική εκφραστικότητα, καθιστώντας το κείμενο προσιτό, μα συνάμα βαθυστόχαστο. Η διαλογική μορφή του έργου δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να συμμετάσχει ενεργά στη συζήτηση, να αναρωτηθεί και να διαμορφώσει τις δικές του απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται.

Το *Συμπόσιον* του Καζαντζάκη είναι μία πνευματική εμπειρία. Μέσα από τον διάλογο των χαρακτήρων, ο αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος με ερωτήματα που αφορούν την ύπαρξή του, την πορεία του στον κόσμο και τη σχέση του με το θείο. Είναι ένα κείμενο που προσκαλεί τον αναγνώστη σε μια προσωπική αναζήτηση, μια διαδικασία εσωτερικού διαλόγου που συνεχίζεται και μετά το τέλος της ανάγνωσης.

Η ανάγνωση του *Συμποσίου* αποτελεί μια σπουδαία ευκαιρία για όποιον ενδιαφέρεται να κατανοήσει βαθύτερα τη φιλοσοφική σκέψη του Καζαντζάκη και να αναμετρηθεί με τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής. Πρόκειται για ένα έργο που, παρά τη λιγότερη δημοφιλία του σε σχέση με άλλα του συγγραφέα, αξίζει να ανακαλυφθεί και να μελετηθεί, καθώς περικλείει τον πυρήνα της κοσμοθεωρίας του και προσφέρει έναν μοναδικό δρόμο προς τη γνώση και την πνευματική εξέλιξη.

Βίκυ Κατσαρού,
υπεύθυνη έκδοσης των εκδόσεων Διόπτρα

ΝΟΙΣΟΠΙΩΣ

Κύριε, Κύριε, σα φοινικιά υψώθηκα στην άκρα του δρόμου
σου να με ποτίσεις.

Θα σε ανεβάσω με όλες μου τις ρίζες ως την κορφή μου
να δεις και να χαρείς τα έργα σου.

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ

Ήσυχον αεράκι αποσπερνό σπικώθηκε απ' τη θάλασσα και δρόσισε τη φρυμένη γησ. Ένας γλάρος πέταξε μια στιγμή, ζύγιασε τα φτερά και στάθηκε ανάερα· κι έπειτα, μονομιás, χίμηξε στη θάλασσα, σπάθισε με τη δεξιά φτερούγα το πρόσωπο του νερού κι αναπεταρίζοντας δυο και τρεις βολές, κάθισε, με τα πόδια σμιχτά, στο κύμα.

Κι άξαφνα, δυο δελφίνια, μακιριά, τινάχτηκαν, κι έλαμψε στο σούρουπο το γυαλιστερό, θροφανό κορμί τους· κι ευτύς χάθηκαν σε μακροβούτι και ξανάφαναν πέρα, αρμενίζοντας το ένα δίπλα στο άλλο, με σπικωμένη την ορά.

Πικροδάφνες είχαν ανοίξει γύρα απ' το θαλασσινό σπιτάκι του Άρπαγου και δρίμωναν τον αέρα με τη μυρωδιά του πικραμύγδαλου· κι οι φίλοι που είχαν έρθει από μακιριά, κάθονταν απόξω στην πεζούλα, γύρα απ' το σπικωμένο τραπέζι, και σώπαιναν.

«Κύριε... Κύριε...» μουρμούρισε σιγά ο Άρπαγος, γιατί ντρεπόταν να τον ακούσουν.

Ο ήλιος τώρα βουτούσε στα νερά και χανόταν, κι ενα γαλάζιο σιοτάδι αγάλια ανηφορούσε απ' τα φαράγγια κι από τον κάμπο· μια στιγμή οι βουνοπλαγιές έλαμφαν, κι ύστερα μαζώχτηνε το φως όλο στην κορφή του αντικρινού βουνού και πήδησε ζαφνικά κατά τον ουρανό και χάθη. Και τότε στο γαλανόν αέρα τα πάντα, πέτρες και δεντρά κι ανθρώποι, ανάπνευφαν θεϊνά γαλπνεμένα, σα σύμβολα.

Κι οι τέσσερεις καρδιές, μπρος στο σπιτάκι, ταράχτηκαν.

Κι έλεγε κρυφά, φρίσσοντας από μυστικό ρίγος, ο Άρπαγος, σα να κατηγόταν μονάχος στο βραδινό μυστήριο:

«Από το τύμπανο έφαγα, ήπια από το κύμβαλο, δοίμασα την

παγιαρπία, χώθνια κιάτου απ' τη γαμήλια παστάδα. Δήμητρα, πηγή των φυχών, το σπειρί το στάρι, που μου μπιστεύτηνες, πέθανε μέσα μου, αιλουθώντας τη θείαν εντολή σου, κι αναιο-ντίζεται, να, πάγιαρπο, το ιερόν αστάχυ. Και στην ιορφή του κεφαλιού μου, τα δάχτυλα νιώθω ν' αναδεύουνται της Κόρης σου, ν' αναμερίζουν τα μαλλιά και να μου χύνουνε, σαν από πέντε κρουνοús, τη δύναμη, την ελπίδα, την υπομονή, τη σιωπή και το θάνατο».

— Άρπαγε, τα χείλη σου σαλεύουν, είπε ο Κοσμάς χαμογελώντας. Προσεύχεσαι. Μην ντρέπεσαι: το μυστικό σου πια το ζέρομε όλοι. Ευτύς ως σ' αντίκρισα σήμερα το πρωί κι είδα το πρόσωπό σου γαλννεμένο να λάμπει και τη ματιά σου να γέρνει απάνου μας συγιαταβατική, ήσυχα θερμή και τεράστια μακριά μας, είπα: Πάει κι ο Άρπαγος, τονε συνεπήρε κι αυτόν το θανατηφόρο πέλαο της θεότητας, θόλωσε το λαμπρό μυαλό κι άδεια κινήσαμε να σε πάρομε μαζί μας αγωνιστή στην πολιτεία. Πάτησες τον όρκο που δώκαμε, Άρπαγε, όταν ήμαστε ακόμα έφηβοι, κι έριζες την ασπίδα!

Η Ελένη, η απλή κοπέλα, η αδερφή του Άρπαγου, που τους υπηρετούσε, σπικώθηκε ανήσυχη, έκοψε ένα ανθισμένο κλαρί πικροδάφνη, το 'βαλε στη μέση του τραπεζιού και πάλι κιάθισε. Ένωθε πως η μόρα πια θα ξεσπάσει. Οι τέσσερεις φίλοι, που ύστερα από χρόνια σήμερα σμίγανε, ένιωθαν απ' το πρωί ταραχή και δυσφορία ανάμεσό τους: οι ορμές που, απρόσωπες κι αμέστωτες ακόμα, τους ένωναν, παιδιά, με τον καιρό κλαδεύτηκαν, καθένας κράτησε διαφορετικές και τραχύναν μεστώνοντας. Ολημέρα πάσικιζε να τους κάνει να γελούνε, να μαλακώνει τα λόγια τους και ν' απιθώνει χαμόγελο στην ανυπόμονη βουλή. Μα πια δεν μπορούσε: κατά το βράδυ, η ταραχή μεγάλωσε, κι ως τέλειωσε ο δείπνος, η καρδιά της άρχισε να τρέμει. Μια δύναμη έφευγε από πάνου της με άφρασθη γλύκα και μαχότανε να σιργουλέφει τους άντρες και ν' απαλύνει τον αγώνα.

Κοίταζε ιιετευτικά του αδερφό της κι έκαμε να σιύφει να

του πει: «Άρπαγε, Άρπαγε, μη μαζεύεις τα φρούδια, να 'σαι καλός!» μα δεν πρόφτασε. Ο Πέτρος είχε αρχίσει να μιλά:

— Άρπαγε, σαν ομηρικός βασιλιάς, τους θείους στίχους ανασταίνοντας, μας εδέχτηνες. Λουστήκαμε στη θάλασσα, παίζαμε το λιθάρι, ξαπλωθήκαμε στην αμμουδιά, γελάσαμε, τραγουδήσαμε τους παλιούς σκοπούς, γιομίσαμε τα ποτήρια απ' το αιώνιο κρασί. Κι έλαμψε το λιπό τραπέζι σου, σα Συμπόσιο. Μα τώρα, τον ανώτερο αιλουθώντας νόμο της φιλοξενίας, με σιληρές κεραίες, σαν έντομα που σμιζαν και θέλουνε να φιλιώσουν ή να σκοτωθούν, φάχνομε την ψυχή σου. Τι κατόρθωσες απ' τον καιρό που χωρίσαμε; Πώς βάσταξες το λόγο που δώκαμε; Θυμάσαι, ενωθήκαμε και τότε οι ίδιοι, γύρα από ένα τραπέζι, και με την αλόγιστη θεία νεανικήν αδιαντροπιάν οριστήκαμε, καθέννας από μια μεριά να χαλάσει και να ξαναπλάσει τον κόσμο. Τώρα γελούμε, γιατί ξεπέσαμε, μα τότε τρέμαμε από την ένθενη ορμή. Κι εσύ τραβήχτηνες στη σιωπή και χάθηνες σε στείραν άσκηση. Μα η νέα Θηβαΐδα φλέγεται πια μόνο στις πολιτείες, και κει μονάχα αξίζει να νικήσει ο άνθρωπος του Πειρασμό. Η φυγή δεν είναι νίκη, τ' όνειρο είναι τεμπελιά, και μόνο το έργο μπορεί να χορτάσει την ψυχή και να σώσει τον κόσμο. Εγώ πέρασα όλη την οδύσσεια της αναζήτησης και της ταραχής, μα τώρα, να, ασάλευτο σαν το νησί ανασπικώνεται, απάνου απ' το σαλευόμενο πέλαο, το έργο της τέχνης, κι άραξα, θαρρώ, στο καλό λιμάνι με την προγονικήν ελιά.

Ο Άρπαγος σήκωσε αργά το κεφάλι. Η ιερή πομπή των άστρων είχε αρχίσει σιωπηλά ν' ανεβαίνει και να οδοιπορεί, κι ανάβρυζε και χυνόταν απ' τη μιαν άκρα τ' ουρανού ως την άλλη ο Ιορδάνης Ποταμός. Χαμογέλασε στο μέγα καθεβραδινό θάμα, κι έπειτα, κατεβάζοντας τα μάτια στους φίλους του, ένιωσε γλύκα ν' ανεβαίνει απ' το σπλάχνο του, συμπόνια κι έλεο κι αλάλητη ταπεινοσύνη.

— Μύρο, είπε στον τρίτο φίλο του, σήκωσε το ποτήρι κι εσύ και μάλωσέ με.

— Ξέρεις, Άρπαγε, αποκρίθηκε ο Μύρος, με τη βαθιά θλιμ-

μένη φωνή του, ξέρεις καλύτερά μου με ποιο ρυθμό περπατά ο Θεός: συντρίβει ολοένα την κάθε ισορροπία, πάντα ανώτερη λαχταρίζοντας. Ο Κοσμάς μάχεται στο ιολασμένο επίπεδο των ανθρώπων να ισορροπήσει την ιδέα του με την πράξη και να σπρώξει το σκινό μουλάρι της γης ν' αρμονιστεί με το γοργό καρδιοχτύπι του. Ο Πέτρος μάχεται με πιο επικίντυνο κι απειθάρχητον οχτρό: με τις άγριες φοράδες του Παρνασσού που γλιστρούν ανάμεσα απ' τα χέρια, των ανθρώπων, όλο πνέμα και καλπασμό — με τις λέξεις. Κι εγώ πολέμησα με τον άνθρωπο και με τη λέξη, μα δε χωρούσαν την ταραχή και την ελπίδα μου, όλες οι μήτρες τούτες σπάσαν, κι ο μέγας σπόρος συντρίβει την καρδιά μου. Κοιτάζω γύρα μου και τους πιο τρανούς: όλοι δουλεύουν το στυλοβάτη του Θεού, σμιλεύουν τα πόδια του, ζομπλιάζουν τα κράσπεδα, ανεβαίνουν μερικοί στο γόνατό του και του διακονούν το στήθος. Μα εγώ θα 'θελα να πατήσω τους θείους ώμους, να συλλάβω και να σφυρηλατήσω σε προύντζο, ασάλευτο, ανώτερο απ' τους εφήμερους κυματισμούς της καρδιάς, το γαλινό, το μέγα πρόσωπο. Μα ανάμεσα στα δέκα μου δαχτύλια που καιν, πλήθος θεοί από λάσπη μαλακή γεννιούνται και πεθαίνουν, με αρίφνητα πρόσωπα, δούλοι μου. Και δε θέλω — ζητώ Θεόν ασάλευτο, ανώτερό μου, αιώνιο. Αχ! φωνάζω, τίποτ' άλλο δε δύναμαι να πω, κρούβομαι, τανυέμαι, θέλω να ξεθηκαρώσω, να γλιτώσω απ' τον άνθρωπο, να τιναχτώ σα σπαθί. Όμοια, αχ! φωνάζει η πεταλούδα η σαβανωμένη, όντας σιμώνει η άνοιξη, και σικιρτά αγωνιώντας και ξεσιρίζει, τανουόμενη σε άλλο μυστικό, το σικληρό κουκουλι. Όμοια, αχ! φωνάζει κάθε στιγμή ο Θεός.

Αρπαγε, όμως εσένα ήσυχα φεγγοβολούν τα μάτια σου, σα δυο βαθιές πηγές. Το νιώθω, στέμειςαι εσύ «ενώπιος ενωπίω» κι αντιφεγγίζεις απ' το πρόσωπο του Αοράτου. Θυμάσαι, από μιρά παιδιά ζήσαμε στο σικολειό και στο δρόμο μαζί, αγαπήσαμε τις ίδιες γυναίκες, πεθυμήσαμε τις ίδιες κορφές, κοιμηθήκαμε αρίφνητες βολές στο ίδιο μαξιλάρι. Και τώρα... Αναγνωρίζω και χαίρομαι το σικληρό χέρι του Θεού. Ποιος είπε πως κρατάει

ζυγαριά και μοιράζει σαν καλός πατέρας ίσα το φωμί στα παιδιά του; Εγώ έδωκα το αίμα μου, φώναξα τη νύχτα, γύρισα όλη τη γη, χτυπώντας τη θύρα του Θεού και κρίζοντας: «Άνοιξε, είμαι ο άνθρωπος ! Δεν είμαι μερμήγκι να με πατάς! Είμαι ο άνθρωπος, όμοιος με σένα στην πεθυμιά και στην ελπίδα, άνοιξε!» — μα κανένας δεν αποκρίθη. Κι εσύ, ήσυχα καθούμενος στο ακρογιάλι, κουβεντιάζοντας με τους φαράδες, παίζοντας με το σκυλί σου, ένα βράδυ, χωρίς να τον προσμένεις, εδέχτης στο κατώφλι σου ετούτο το Μεγάλο Ταξιδευτή. Ναι, σαν το Θάνατο έρχεται ο Θεός, χωρίς να ξέρομε την ώρα και τη στιγμή.

Άρπαγε, άνοιξε την καρδιά σου και βόηθα μας!

ΑΡΠΑΓΟΣ

— Αγαπημένοι, ωραία είναι απόψε η νύχτα, αλάλητο το ιερό δέος της αστροφεγγιάς απάνουθέ μας, και μέσα στα πήλινα ετούτα στήθη μας οι καρδιές σα βρέφη λαχτίζουν· κι όλοι, ζέροντάς το είτε μη, σαν καλοί τσοπαναραίοι σκυμμένοι στις αγκλίτσες μας, μελετούμε το γιομάτο αόρατη παρουσία παχνί του Θεού.

Αλήθεια, σα Συμπόσιο μυστικό φαντάζει μου απόψε το τραπέζι μας ετούτο. Κι όπως οι παλιοί Αρχόντοι, θα 'θελα να χαρίσω στον καθένα σας, αγαπημένοι, ένα επιτραπέζιο δώρο: Σε σένα, Μύρο, ένα μαργαριτάρι, μεγάλο και πολύτιμο σα δάκρυ, να με θυμάσαι. Και στον Πέτρο ένα κύπελλο χρυσό, κι απάνου του να 'ναι ιστορισμένο το μέγα ταξίδι του Διόνυσου του Ιντιάνου — που κίνησε ντυμένος πολύχρωμους χιτώνες, γιομάτος στολίδια, λειψίδια και μυρωδιές· μα όσο σίμωνε κι ανάπνεε τον αλαφρόν αέρα της Ελλάδας, ντρεπόταν και πετούσε τον περίσσο μάταιο φόρτο, κι όταν πάτησε το ιερό χώμα, έλαμψε όλος ντυμένος μονάχα με τη γύμνια του, σα θεός. Και στον Κοσμά θα χάριζα μια σιλάβα, τεχνίτρα στον αργαλειό και στο κλινάρι· σα γυρίζει κουρασμένος, ντροπισμένος απ' τους ανθρώπους, να θωρεί, διπλοπόδι στο γραφείο του καθούμενη, σε μια γωνιά, μιαν απλή, μαλακή, σαν τη λαφίνα, γυνάικα, που με την ύπαρξή της θα δικαιολογεί και θ' αλαφρώνει τη ζωή. Μα είμαι φτωχός Άρχοντας, κι αντίς για δώρο, επιθυμία με κυριεύει το φοβερό ν' ακολουθήσω μυστήριο της ζομολόγησης.

Το ξέρω, καθέννας μετουσιώνει με τον εδικό του ζέχωρο τρόπο την πρόσκαιρη ζωή· όμως καλό 'ναι να εξομολογούμαστε τον αγώνα μας, να φανερώνομε τη μέθοδο της εδικής

μας φυχής και να σημαδεύουμε τη νέα μας ελπίδα. Έτσι οι όμοιες φυχές θα συντομέφουν την αγωνία τους κι οι άλλες θα πολεμήσουν να βρουν με πίοτερο πείσμα την εδική τους λύτρωση. Μα όλες μαζί, χωρίς όλες να το νιώθουν, με την άθληση, με τις εφήμερες κι ολοένα δυσκολώτερες νίκες, με τις ανανεούμενες ελπίδες, θέλοντας και μη, ανεβαίνουν το Όρος του Θεού.

Κοσμά, με μάλωσες, κι όμως, χωρίς να το ξέρεις, οι δυο φυχές μας περπατούν με παρόμοιο ρυθμό· μα εγώ πολέμψα όσο μπορούσα πλαταίνοντας τον κύκλο του ματιού, νικώντας την ατομική μου περιπέτεια, ν' αναπνέψω το δριμήν αέρα του Θεού.

Και θα πλέξω το εγκώμιό σου, Κοσμά, πριν αρχίψω να ξεμολογούμαι. Γιατί, θαρρώ, στάθηνες στον πρώτο βαθμό της μύψης, και τον ανήφορο που δεν τέλειωσες πολέμψα εγώ με φοβερόν αγώνα να περάψω.

Μα πριν απ' όλους, δίπιο να θυμηθούμε τον Ένα, χύνοντας στη στεγνή τούτη λαμπρήν αμμούδα τρεις στάλες κρασί:

Κύριε, αν σπικώψω το κεφάλι, θα σε δω να στέκεσαι μπροστά μου να μου χαμογελάς με το δάχτυλο στο στόμα, μα σε κρατώ και σε αναπνέω και δε βιάζομαι.

Με αναγερό το κεφάλι, με κλειστά τα μάτια και το στόμα, σε χαίρομαι να κατεβαίνεις.

Κατεβαίνεις σαν το μέγα πόταμο του Μισιριού από μυστιές, φηλές πηγές, βαρύς, πηχτός, γιομάτος σπόρους, χωρίς βουή και βιάση,

κι οι φοινικιές σ' αγνάντεφαν πρώτες κι έλαμφαν οι σπαθωτές κορφές τους κι αναταράζουν τα χέρια διαλαλώντας κιάτου στον ξερό άμμο το μεγάλο μήνυμα

κι όλες οι ρίζες διφώντας θρύβουν το χώμα βιαστιές ν' αφουκραστούν ανέ σιμώνεις

κι όλα τα ζούδια, ακρίδες και σκαθάρια, μυρίστηκαν το νοτισμένο αέρα κι αναγαλλιούν, και τα μουσικάρια παρατούν τη ρώγα και πηδούν σκιρτώντας και δεν ξέρουν την αιτία.

Όλη η γης τρέμει σαν τη γυναίκα στο νυφικό παστό, με το μάτι στην κλεισμένη θύρα.

Κι εσύ κατεβαίνεις χωρίς βουή και βιάση, κόνικινος σαν το αίμα, χοχλάζοντας σα μούστος βαρύς, από πλήθια δημιουργία, κι ό,τι αγγίζεις, γίνεται στόμα και σε πίνει και τρανεύει και το χώμα φουσκώνει και μερμηγκιάζει από σκουλήκια και δέντρα και καμήλες κι ανθρώπους.

Κι ό,τι δεν αγγίζεις απομένει χέρσο, καταραμένο κι ασπόριστο, σαν την κοιλιά της μαρμάρας γυναίκας και της άβιας κατσίκας.

Κύριε, Κύριε, σα φοινικιά υψώθηκα στην άκρα του δρόμου σου να με ποτίσεις.

Θα σε ανεβάσω με όλες μου τις ρίζες ως την κορφή μου να δεις και να χαρείς τα έργα σου.

Και στο πιο αφηλό κλαδί μου, για χατίρι σου, θα βάλω την καρδιά μου να κελαδήσει, με το κεφάλι, απάνου προς το φως, να κελαδήσει σαν το ανδρόνι που πέφτει κάτω απ' το πολύ τραγούδι κι είναι το ραμφί του αιματωμένο.

* * *

Κοσμά, το λιγνό κορμί σου πολλές βολές υψώθηκε εδώ στην ερημιά μου, και σ' ένιωσα παραστάτη στον κρυφό μου αγώνα. Πολλές βολές, βγαίνοντας άυπνος στο σιοτάδι, αγνά-ντευα κατά τη θάλασσα, κι έκραζα δυνατά τ' όνομά σου. Ήξερα πως κι εσύ αγρυπνούσες και φώναζες κι έβλεπα το λύχνο σου να φέγγει μέσα στη νύχτα της Ελλάδας, σαν άστρο.

Όλοι έσικνυαν δούλοι, ανάπνεαν το μολεμένο αέρα του κοπαδιού, ζεμένοι στο μάγκιανο μιας ταπεινόχαρης ζωής. Εσύ μόνο δε βολευόσουν εύκολα· οι συμβιβασμοί δεν ταίριαζαν στην αφηλή σου φύση, κι είπες μια μέρα, περιφρονώντας το χαμογέλιο των φρόνιμων: Εγώ θα σώσω την Ελλάδα.

Μα η αφηρημένη έννοια της Πατρίδας δε χόρταινε την

φυχή σου, τη σαριοβόρα. Θέλπες σωματικά να την αγγίζεις την Ελλάδα, να πεις απ' όλες τις πηγές της, να πατήσεις τα βουνά και τα κάστρα, να ζυγιάσεις τις ρωμαίικες φυχές στα νησιά και στη Ρούμελη, ψηλά στα Μπαλιάνια και πέρα στη βαθιάν Ανατολή.

Όταν αγνάντευες μια κορφή, η φυχή σου ταραζόταν· κι ανηφορούσες φρίσσοντας για να χαρείς το λιγνό κορμί της Ελλάδας να ξεπετιέται από τα μπλάβα νερά και να λιάζεται.

Μες στην ανημποριά και την αθλιότητα, πήγαινες από χωριό σε χωριό, βιάζοντας τα πάντα γύρα σου να πεθυμούν και να δουλεύουν. Και σαν το χρυσοπράσινο βάβουλα που είναι ολοίτρινη η κοιλιά του και πάει και πηδάει τα λουλούδια αλάκερου περβολιού, όμοια κι εσύ φτερουγίζεις και κάθιζες στις ελληνικές φυχές, τις στείρες, και ζυπνούσες εντός τους με την υπομονή και την αγανάκτηση, με τον έρωτα, την κραυγή της ρωμαίικης μοίρας.

«Εγώ θα σώσω την Ελλάδα», στοχαζόσουν, θα πει «Εγώ θα σώσω την φυχή μου». Έκαιες για την τελειότητα τη δική σου, φλεγόμενος με τον όλο θυσία κι εγκαρτέρηση έρωτα της Φυλής. Κλειούσες τα μάτια κι ένωθες σαν πηγή ν' αναβρύζει μέσα σου η φωνή του Γένους κι η ύπαρξή σου να σμίγει μυστικά, ένα —σαν ο ανθός στο δέντρο— με τη ρωμαίικη θάλασσα, με τα βουνά και με τους ανθρώπους, πεθαμένους, ζωντανούς κι αγέννητους. Κι ακόμα κάτι βαθύτερο, ανείπωτο και κρυφό, που ανέβαινε στα μάτια σου σαν το «ήπιον δάκρυ» των μεγάλων ασκητών.

Όταν έλεγες «εγώ», η Ελλάδα όλη έπαιρνε συνείδηση, το χώμα και τα νερά της, οι άνθρωποι, τα περασμένα και τα μελλούμενα, και μιλούσαν με το στόμα σου. Όπου φυχανεμιζόσουν ρωμαίικη καρδιά να λιγοφυχάει και να σβήνει, έτρεχες σα να κιντύνευε ένα μέλος του κορμιού σου κι άναβες τα αίματα και σήκωνες τα φρένα κι έπαιρνες τα μικρά παιδιά, μέσα στον κίντυνο, και τα μάθαινες να τραγουδούν τον «Υμνο».

Μου άρεσες, Κοσμά, κι από το βράχο τούτο σε καμάρωνα

να βιγλίζεις στον αέρα, σαν το γεράκι, και να χιμάς κλαγγάζοντας κατά τη ρωμαίικη ψυχή που φυχορραγούσε στο Αϊβαλί, στην Προύσα ή πάνου στην Καστοριά.

* * *

Ιωακείμ, την ώρα αυτή που έχω μπροστά μου το νέο τούτον που τόσο αγάπησες, Ιωακείμ, μέσα στη λαμπρή τούτη αστροφεγγιά, εσένα συλλογούμαι.

Με το ταγάρι στον ώμο, πεζός, ακατάλυτος από τον καιρό και τους ανθρώπους, δεκατρία χρόνια ζορισμένος από το Θρόνο της Οικουμένης, έτρωες τις αγιορείτικες στρατές και κουρταλούσες τις θύρες από Μοναστήρι σε Μοναστήρι, σαν ταπεινός καλόγερος γυρολόγος· μα εσύ ύφαινες στο νου σου τα χρυσά, τ' ασήκωτα άμφια με τους μαύρους αίτους κι απίθωνες αθώρητα στα πόδια σου καμπάγια.

Γιατί την ερημιά την καταφρονούσες εσύ και δεν την ένιωθες· στενά ήσαν τα σύνορα της μελέτης και πνιγόσουν, το χαρτί δεν έβγαζε αίμα να ξεδιφάσει η αίτοκαρδιά σου, κι η ζωή δεν είχαν αξία χωρίς ανθρώπους ν' αφεντεύεις. Δεν κυνηγούσες εσύ μέσα στον αιώνια ανοιζιάτικο κάμπο της φαντασίας τις νοπτικές πεταλούδες, τις άσαρκες κι αθόρυβες, που μόνο φως έχουν και χρώμα και ρυθμό — ήσουν κυνηγός ανθρώπων. Και σαν το Δράκιο των ρωμαίικων παραμυθιών, με άφραστη αναζήτηση έπαιζες τα ρουθούνια σου οσμιζόμενος ανθρώπινο κρέας. Ο μόσχος ο σιευτός, με τα σπαθάτα κέρατα, σου ήταν πιο καλοπρόσδεχτος από τον ύμνο, γιατί πάντα, ω Γίγαντα, πεινούσες.

Αμφιβολίες δεν είχες, γιατί τα πάντα η βούλησή σου, σαν τσόπανος, τ' ανηφορούσε στο δικό σου μονοπάτι. Πίστευες στο Θεό και στον εαυτό σου· έζω από σας τους δυο, τίποτα δεν υπήρχε.

Σιέπεις αιώμα ψηλάθε την Πόλη σαν αίτός διέφεαλος και την κρατάς σαν αμνάδα στα νύχια σου και δε θες να

σου ξεφύγει. Κάτου απ' το μαρμαρωμένο προσιεφάλι, με τα κεντημένα σύμβολα της Αυτοκρατορίας, κείτουνται λαμπερά, έτοιμα πάντα, τα κλειδιά της Αγια-Σοφιάς, και θα σπικωθείς μια μέρα, σα θελήσεις εσύ, ω Δεσπότη των Ρωμαίων, να πας να λειτουργήσεις.

Ποιος μπορεί ν' αντισταθεί στη φωνή σου; Άρατε πύλας! Και τα χρυσά μωσαϊκά θα τινάζουν απάνουθέ τους σιριτώντας το ασβέστινο σάβανο και θα βροντήσει ο θριαμβικός παιάνας της Στρατηγίας: Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ τὰ νικητήρια... και τα κρουσταλλένια πολυκάντηλα μονομιάς θ' ανάφουν, και θα σταθεί πάλι στον άμβωνα, σοζυγιάζοντας τα δυο φτερά, το αγριοπερίστερο.

Ω Ακρίτα, σαλεύεις τη χρυσή πατερίτσα σου σαν απελατίι, κι οι στρατιές των ουρανών —Άγγελοι, Αρχάγγελοι, Θρόνοι, Εξουσίες, Δυνάμες, Κυριότητες, Χερουβείμ και Σεραφεείμ— γύρα σου, Αρχηγέ, καρτερούν το Σύνθημα.

Κι εσύ σιωπάς κι ανεσαίνεις, μαχόμενος μέσα στο πέτρινο κουκουλί της μεταθανάτιας μεταμόρφωσης — κι ως ανεσαίνεις, τρίζουν και σπουν τα σύνορα της Ελλάδας, γιατί 'σαι εσύ το Γένος, κáτι πιο πλατύ και πιο βαθύ από τη φτενή Ελλάδα, το Γένος μας το ανατολίτιο, το πλούσιο, ταραγμένο και πολύ-σπορο, το γιομάτο ανθρώπους, θεούς και τέρατα, το αιατάλυτο Γένος της Ρωμιουσύνης!

* * *

Οι τρεις φίλοι σώπαιναν, φρίσσοντας, σα να πέρασε απάνω τους ο μέγας ίσκιος.

Σε λίγη ώρα είπε ο Κοσμάς:

— Άρπαγε, ανάστησες μπροστά μου τον αδάμαστο πατέρα. Κι ένυσα πάλι στην κορφή του κεφαλιού μου το βαρύ του χέρι να με βλογάει, σα να με σιάβει.

Ήτανε βράδυ — είχα περάσει βιαστικός από την Πόλη να πάρω την ευχή του. Έτρεχα μέσα από τα στενορούμια του

Φαναριού, κοίταζα αρπαχτιά την Πόλη, δεξιά ζερβά, κι έλεγα: «Καρδιά, μωρή καρδιά, σώπα και δική σου είναι!»

Το άλλο πρωί θα 'φευγα για μακρινά βουνά ν' ανοίξω σιολειό μέσα στη βουλγάρικη φάρα — και δεν ήξερα αν θα 'φτανα ζωντανός. Και πήγαινα βιαστικός να μεταλάβω από τη δύναμη του Αρχηγού. Ο Πατριάρχης με κοίταξε ίσα, σημαδευτά, σα να με ζύγιαζε. Ήταν η πρώτη φορά που μ' έβλεπε. Ξαφνικά, απλώνοντας το χέρι του, το απίθωσε στο κεφάλι μου κι είπε:

«Ένας Έλληνας, είκοσι πέντε χρονών, δάσκαλος στην Καστοριά, δεν τόλμησε πέρυσι, στις 25 του Μάρτη, να πάει τα παιδιά στην εικλησιά. Ένας δάσκαλος Βούλγαρος πήρε την ίδια μέρα μια μπόμπα, μπήκε στο Προξενείο μας, μέσα στο πλήθος τους Ρωμιούς που φοβισμένα είχαν αρχίσει να σιγοτραγουδούν: “Σε γνωρίζω από την κόψη...”, σήκωσε το χέρι και τίναξε απάνου στο τραπέζι την μπόμπα. Τον ξέσκισαν κομμάτια, όμως παράπονο δε βγήκε από το στόμα του, μα έφεγγε όλος απ' την κορφήν ως τα νύχια.

»Να, τέτοιους δασιάλους θέλει το Γένος».

— Κι έριχνες κι εσύ μπόμπες. Έπαιζες τη ζωή, Κοσμά, σαν επικίντυνο ηδονικό παιχνίδι, καταφρονώντας την ύπαρξη των ανθρώπων, σα λεπτομέρεια, ένα μόνο με πείσμα και σιωπή σημαδεύοντας — το ακέραιο Χρέος.

Όταν περνούσες, βιαστικός πάντα, από την Αθήνα, σιχαινόσουν τη σίγουρη ζωή, δε χωρούσες στα σπίτια, έφευγες, μάζευες τους νέους σε κανένα ερημιό ξωκλήσι και τους μιλούσες. Και να, στις νέες φαντασίες σπικόνονταν ολοχιόνιστα τα μακεδονίτικα βουνά, το Περιστέρι, ο Χολομώντας, το Παγγαίο, το Μπέλες, και κυλούσαν με τα θολά νερά τους, πλατιοί και πλούσιοι, σα φλέβες βασιλικές, ο Στρυμόνας κι ο Βαρδάρης.

Και μακρινά φαίνονταν τα χωριά μέσα στα έλατα ή κιάτου στους λασπερούς κιάμπους που περίμεναν τους «Έλληνες» να 'ρθούν να χτυπήσουν γοργά τις ρωμαίικες καμπάνες και στην αυλή της εικλησίας να φωνάζουν το Θεό της Ελλάδας ν' αρχίσει!